

РОЗДІЛ 10 РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.42>

СЛОВОВІР У СТРУКТУРУВАННІ ТЕКСТУ

Рец.: Грещук В., Грещук О. Слововір і текст : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. університет імені Василя Стефаника, 2022. 233 с.¹

Пена Л.І.,

orcid.org/0000-0002-7154-4617

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У Вступі до рецензованої монографії зазначено, що «функціональний підхід до мовних явищ, посилення уваги до міждисциплінарних проблем зумовили актуалізацію низки проблем, які в рамках структурно-системного аналізу не могли бути поставлені або не отримували задовільного розв'язання» (с. 5). Однією з таких є неоднорідна й різноаспектна за тематикою проблематика «слововір і текст», яка «постала в результаті зіткнення, пересікання, взаємодії різних розділів сучасної науки про мову, позначеної функціоналізмом, комунікативним аспектом бачення свого об'єкта» (с. 5). Хоча в сучасній лінгвістиці вже є поодинокі публікації, що стосуються взаємозв'язків і взаємозумовленостей дериваційних і текстових категорій, однак вони мають здебільшого принагідний, побіжний характер. В українському мовознавстві першим і поки що єдиним дослідженням текстоорієнтованих функцій різних слововірних одиниць у формально-семантичній структурі тексту стала кандидатська дисертація співавторки пропонованої монографії світлої пам'яті Оксани Богданівни Грещук «Слововір у породженні тексту». Саме це її дослідження, яке навіть із відстані певного часу не втратило своєї актуальності, теоретичної і практичної цінності, є, як зазначає Василь Васильович Грещук, основою монографії «Слововір і текст». Тому вважаємо, що аналізована праця заповнює прогалину у висвітленні ролі й місця різнотипних дериваційних одиниць у процесах породження й функціонування тексту, адже «результати дослідження текстолінгвістичних потенцій слововірних конструкцій, як і можливостей текстових

категорій для лексичної деривації, по-перше, дають змогу повніше з'ясувати глибинну сутність структури і функцій тексту й лексичної деривації, а по-друге, мають важливе значення для функціональної лінгвістики» (с. 7).

Відповідно до мети і предмету дослідження монографія має чітку та вмотивовану структуру і складається з 5-ти розділів.

У першому розділі «Категорії тексту та тексто-спрямованість слововірної мотивації» (с. 11–49) розглянуто ознаки тексту як специфічного об'єкта мовознавчих студій із погляду їх реалізації слововірними засобами, зокрема йдеться про зв'язність і цілісність, розрізнену когерентність і когезію, емоційність і експресивність. Автори з'ясували текстоорієнтоване значення слововірної мотивації, що ґрунтується на її природі і сутності, на конкретних прикладах довели, що слововірна мотивація використовується і як засіб когезії тексту, і як засіб художнього образотворення та експресивізації тексту, творення його конотативного компонента. У цьому ж розділі схарактеризовано слововірні засоби прогресії, когезії та когерентності тексту: слововірна пара, слововірна парадигма, слововірне гніздо.

Другий розділ «Елементарні слововірні одиниці в структуруванні тексту» (с. 50–90) охоплює результати наукового аналізу ролі словотворчих морфем у породженні тексту, зокрема висвітлено їх лексикалізацію та актуалізацію. На основі численних ілюстрацій доведено, що деякі словотворчі суфіксальні та префіксальні форманти, що не є самостійними й функціонують не автономно, а лише у складі дериваційних структур похідних слів, можуть виокремлюватися зі слововірної структури деривата і вживатися

¹ Грещук В., Грещук О. Слововір і текст : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. університет імені Василя Стефаника, 2022. 233 с.

в мовленні як самостійні слова, тобто лексикалізуватися. Автори обґрунтовано зауважують, що «усамостійнення словотворчих морфем і функціонування їх у ролі повнозначних слів, як і цілком протилежні процеси формування дериваційних формантів із окремих слів, або «морфемізація» лексем, засвідчують тісний взаємозв'язок між лексичними, дериваційними та текстовими одиницями, взаємодію різних рівнів мови» (с. 63).

Спостереження над текстами уможливають висновок про те, що більш поширеним, ніж лексикалізація формантів, є явище різнотипної актуалізації словотвірних компонентів, підпорядкованої закономірностям породження тексту. У книзі проаналізовано різні способи і прийоми текстоорієнтованої актуалізації афіксальної частини словотвірної структури деривата, серед яких: цілеспрямоване використання в тексті низки різноосновних спільноформантних похідних слів, у яких виявляється один словотвірний тип; актуалізація словотворчих формантів шляхом нагнітання ізоструктурних дериватів; семантичне протиставлення спільнокореневих дериватів у межах єдиного словотвірного значення, реалізованого актуалізацією формально різних дериваційних формантів, тощо.

Текстоорієнтована актуалізація словотвірних ресурсів, – доводять автори, – характерна для текстів, що репрезентують художню літературу, публіцистику, розмовні жанри, меншою мірою – науковий стиль (с. 79).

Третій розділ «Похідні слова в організації тексту» (с. 91–118) присвячений розгляду ролі дериватів у текстопородженні та охоплює такі проблеми: «Деривати як текстові номінації», «Семантична компресія похідних слів у тексті», «Текстозумовлені функції синтаксичних дериватів». На основі аналізу численних яскравих прикладів-ілюстрацій дослідники доходять переконливого висновку про те, що «текстотворчі потенції похідних слів пов'язані з можливістю їх використання як вихідних елементарних лексико-номінативних ресурсів для побудови текстових одиниць різної складності та для здійснення ними різнотипних текстових номінацій. Похідні слова як одиниці найменування, виконуючи в тексті інтродуктивну, ідентифікувальну, предикатну і апелятивну функції, виступають чинником породження тексту» (с. 118).

Щодо семантичної компресії дериватів у тексті, то мовознавці висновують, що «властивість семантичного згущення похідних слів дає змогу раціонально й економно структурувати семантичну сферу тексту, уникаючи при цьому семан-

тико-граматичної громіздкості висловлювання» (с. 118). Проаналізувавши роль синтаксичних дериватів у композиції тексту, автори аргументовано довели, що ці одиниці «зумовлені текстотворчими потребами. В їх основі лежить необхідність використання ознакових слів не тільки в предикатних, а й у субстанційних позиціях. Синтаксичні деривати уможливають використання предикатних слів у суб'єктно-об'єктних відношеннях, збагачуючи текстотворчі можливості ознакових слів» (с. 118).

Четвертий розділ «Текстотворчі потенції комплексних словотвірних одиниць» (с. 119–166) репрезентовано опрацюванням таких питань: «Текстоорієнтовані функції словотвірної пари “твірне – похідне”», «Словотвірний тип і словотвірна категорія у текстотворенні», «Словотвірне гніздо і словотвірна парадигма в породженні тексту», що відповідно стали назвами підрозділів. Проаналізувавши велику кількість відповідних текстів, автори сформулювали висновок про те, що «незважаючи на те, що комплексні одиниці класифікації та опису словотвору – словотвірний тип, словотвірна категорія, словотвірне гніздо, словотвірна парадигма – ґрунтуються на парадигматичних відношеннях, вони можуть використовуватися як важливий чинник у текстотворенні. Компоненти кожної з названих комплексних одиниць на основі спільності їх формантної або кореневої частини (завдяки повторенню спільних дериваційних афіксів, що виражають єдине словотвірне значення, або кореневих морфем як носіїв спільного семантичного «гена» в рядах дериватів) можуть виконувати важливі текстотворчі функції – забезпечувати локальну зв'язність тексту, творити поетичний звукопис текстового ряду, підтримувати єдність і розгортання теми, інтегрувати частини тексту в єдине ціле, забезпечувати когерентність тексту» (с. 165–166).

У цьому розділі звернено увагу на крос-референцію, яка виявляється у пов'язуванні мовних одиниць через ототожнення їхніх денотатів, стосується формального рівня організації мовлення і фіксує всі випадки появи найменувань одного й того ж об'єкта номінації.

У творенні конотативного компонента текстової семантики разом з іншими мовними одиницями й категоріями беруть участь і словотвірні ресурси. Висвітлення цього комплексного питання представлено у п'ятому розділі монографії «Формування конотативного компонента семантики тексту словотвірними засобами» (с. 167–215), що складається з таких

підрозділів: «Системний спосіб творення конотативного компонента семантики тексту», «Оказіональний словотвір в експресивізації тексту», «Функціонування словотвірних одиниць і суб'єктивна модальність тексту». Автори виділяють та описують три основні способи експресивізації тексту за допомогою засобів словотвору: системний, або узуальний; оказіональний; функціональний. За спостереженнями дослідників, названі способи творення конотативної сфери текстової семантики у процесі породження тексту функціонують не розрізнено, а тісно взаємодіють, доповнюючи один одного. З'ясовано, що «різнотипні дериваційні одиниці завдяки здатності передавати відношення до позначуваного, давати йому емоційно-оцінну кваліфікацію, здійснювати стилістичну маркованість є важливим чинником формування конотативного компонента семантики тексту» (с. 214–215).

Цікавими є твердження про оказіональний спосіб формування суб'єктивної модальності тексту, в основі якого «лежить створення емоційно-оцінного, експресивного забарвлення висловлювання,

завдяки народженню індивідуально-мовленевого деривата в тексті. Прагматичний ефект ґрунтується на цілеспрямованому відхиленні від мовної норми, на порушенні закономірностей словотворення, на номінативній факультативності і новизні оказіонального деривата, його функціональній одноразовості» (с. 222).

Актуальність висвітлюваної лінгвістичної проблеми, її новизна, використання багатої різножанрової джерельної бази, що репрезентує всі структурно-функціональні різновиди сучасної української мови (художню літературу, публіцистику, офіційно-ділове й розмовне мовлення, науковий стиль, мову засобів масової інформації) і забезпечує достовірність отриманих результатів, аргументованість, глибина аналізу, переконливість висновків, добірний науковий стиль – риси, притаманні рецензованій праці.

Отже упевнено ствердимо, що українська лінгвістика поповнилася ґрунтовним монографічним виданням, у якому різноаспектно проаналізовано реалізацію внутрішньотекстових зв'язків за допомогою словотвірних засобів.